

УДК 343.9.022:351.746.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.18>

ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ВЧИНЕНИХ МАРГІНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ - ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри
кримінальної юстиції
(Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна)

Конопельський Віктор Ярославович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В даній науковій статті з'ясовано соціально-правову природу корисливо-насильницької злочинності, яка вчиняється організованими групами, а також визначено динаміку, рівень і тенденції розвитку даного суспільно небезпечного явища та розроблені науково обґрунтовані заходи щодо запобігання таким кримінально карним проявам.

Зокрема, встановлено, що з часу прийняття нового КПК України у 2012 році до сьогодні, у якому відсутній кримінально-процесуальний механізм, спрямований на усунення, блокування, нейтралізацію тощо причин і умов конкретно взятого кримінального правопорушення, чітко намітилась тенденція до щорічного збільшення кількості корисливо-насильницьких злочинів в нашій державі, і що найбільш суттєво – якісно видозмінились і суспільно небезпечні наслідки вчинення зазначеної категорії злочинів, а саме: все частіше корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення здійснюються у великих та особливо великих розмірах, завдаючи таким чином значні збитки (шкоду) як для фізичних, так і юридичних осіб та, в цілому, для суспільства і держави, а також вчинених маргінальними групами.

Враховуючи зазначене, у вказаній науковій статті обґрунтована необхідність та підтримана позиція учених, які є прихильниками доповнення чинного КПК України нормою про обов'язкове визначення стороною обвинувачення (органами дізнання, слідчими, прокурорами) по кожному кримінальному правопорушенню детермінанти, які спричинили та обумовили вчинення конкретно взятого кримінального правопорушення, а також реагування на ці суспільно небезпечні явища відповідними процесуальними рішеннями, що мають стати обов'язковими для виконання для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб, а також підприємств, установ і організацій усіх форм власності та пересічних громадян.

Автори наголошують, що без видозміни чинного законодавства України, яке пов'язане із кримінально-правовою та кримінально-процесуальною охороною особи,

суспільства і держави від протиправних посягань, зокрема без встановлення на законодавчому рівні обов'язку для учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню конкретного злочину, та реагувати на них відповідними процесуальними рішеннями вкрай складно та малоефективно буде здійснити на більш результативному рівні діяльність щодо запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими та маргінальними групами.

Ключові слова: корисливо-насильницька злочинність; організована група, детермінація злочинності; причина; умова; запобігання; кримінально-процесуальне законодавство; кримінальне правопорушення; суспільно небезпечні наслідки; маргінальні групи.

**PREVENTION OF SELF-INTERESTED AND VIOLENT CRIMINAL OFFENSES
COMMITTED BY MARGINAL GROUPS IS ONE OF THE AREAS
OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE**

Kolb Oleksandr Hryhorovych,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department
of Criminal Justice
(State Tax University, Irpin, Ukraine)

Konopelskyi Viktor Yaroslavovych,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of Criminal Law
and Criminology
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

In this scientific article, the socio-legal nature of self-interested and violent crime is clarified, as well as the dynamics, level and development trends of this socially dangerous phenomenon are determined, and scientifically based measures are developed to prevent such criminally punitive manifestations.

In particular, it was established that since the adoption of the new Code of Criminal Procedure of Ukraine in 2012 to the present, in which there is no criminal procedural mechanism aimed at eliminating, blocking, neutralizing, etc., the causes and conditions of a specific criminal offense, there has been a clear trend towards an annual increase in the number of self-interested or violent crimes in our country, and that most significantly, the socially dangerous consequences of committing the specified category of crimes have also changed qualitatively, namely: more and more often selfish and violent criminal offenses are committed on a large and especially large scale, thus causing significant losses (damage) both for individuals and legal entities and, in general, for society and the state, as well as committed by marginal groups.

Taking into account the above, the specified scientific article justified the need and supported the position of scientists who are supporters of supplementing the current Code of Criminal Procedure of Ukraine with a rule on the mandatory determination by the prosecution (investigating bodies, investigators, prosecutors) for each criminal offense of the determinants that caused and conditioned the commission of a specific offense criminal offense, as well as responding to these socially dangerous phenomena with

appropriate procedural decisions, which should become mandatory for all state bodies, local self-government bodies, their officials and officials, as well as enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership and cross-border citizens.

The authors emphasize that without amending the current legislation of Ukraine, which is related to the criminal-legal and criminal-procedural protection of the individual, society and the state from illegal encroachments, in particular without establishing at the legislative level the obligation for the participants of the prosecution in criminal proceedings to reveal reasons and conditions that contributed to the commission of a specific crime, and responding to them with appropriate procedural decisions will be extremely difficult and inefficient to carry out activities on a more effective level to prevent self-interested and violent criminal offenses committed by organized and marginal groups.

Key words: selfish and violent crime; determination of crime; reason; condition; prevention; criminal procedural legislation; criminal offense; socially dangerous consequences; marginal groups.

Постановка проблеми. Як показує практика, сучасна війна російської федерації (рф) проти України своєрідним чином проявила соціальну сутність і природу корисливо-насильницьких посягань на визначені у законі об'єкти правової охорони.

Зокрема, з перших днів незаконного вторгнення російських окупантів на територію нашої держави вони особливу свою увагу сконцентрували на насильницькому заволодінню власністю пересічних громадян України з корисливою метою. При цьому предметом корисливо-насильницьких злочинів окупантів ставали і донині є як малозначні речі (садово-реманентні інструменти), так і більш цінні об'єкти права (холодильники, транспортні засоби) та майнові комплекси (як от: Запорізька АС, морські порти в Бердянську, Маріуполі, Херсоні, т. ін.) [1].

У такому ж напрямі, на жаль, пішли й вітчизняні злочинці, включаючи маргінальні групи, враховуючи, що на сьогодні в Україні є достатня кількість необлікованої вогнепальної зброї та вибухових засобів [2].

Як наслідок, у порівнянні з так званими «мирними» періодами життєдіяльності в нашій державі (зокрема, з 2021 роком), кількість корисливо-насильницьких злочинів суттєво збільшилась [2], а з часу прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України – у рази [3].

З огляду цього, звертає на себе увагу й той факт, що однією з умов, яка сприяє вчиненню зазначеної категорії кримінальних правопорушень, є відсутність у суб'єктів сторони обвинувачення у кримінальному процесі обов'язку щодо встановлення причин і умов по кожному кримінальному правопорушенню та реагування на такі детермінаційні явища і процеси злочинності відповідними процесуальними діями, які мають носити обов'язковий для виконання характер для всіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб, а також окремих громадян.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, яка й обумовила вибір теми даної наукової статті, а також визначає її актуальність, теоретичне і практичне значення.

Виходячи з цього, *метою* даної роботи є обґрунтування необхідності та формування у зв'язку з цим низки науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму запобігання корисливо-насильницьким правопорушенням, які вчиняються організованими та маргінальними групами, а її головним *завданням* – з'ясування соціально-правової природи суб'єктів вказаного виду злочинності та доведення їх суспільної небезпеки у контексті змісту джерел посягань на національну безпеку України.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури свідчать про те, що зазначеною тематикою у сьогоденні досить активно та предметно займаються такі учені, як: К. В. Агапова, А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Біла, А. Б. Блага, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Гумін, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, Л. І. Казміренко, О. О. Кваша, В. В. Кузнецов, О. М. Литвак, А. В. Савченко, М. О. Семенишин, В. І. Тимошенко, Д. М. Тичина, В. О. Туляков, С. А. Шалгунова, Н. С. Юзікова, Н. В. Яницька, ін.

Поряд з цим, не дивлячись на значне методологічне підґрунтя, яке створили з означеного питання дослідження вказані вище та інші науковці, досі на монографічному рівні проблеми запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням, які вчиняються організованими та маргінальними групами в Україні, розроблені недостатнім чином, особливо в частині їх детермінації, що й стало вирішальною обставиною при виборі об'єкта і предмета даної наукової статті.

Виклад основних положень. Як показало вивчення офіційних статистичних даних, які пов'язані з кількісно-якісними показниками (так званого «кримінологічного характеристикою» [4]) вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, особливо в умовах війни України з РФ, є не тільки однією із загроз, які посягають на національну безпеку, але й є джерелом реальної небезпеки як для права власності фізичних і юридичних осіб, так і для їх життя і здоров'я [2].

Зокрема, у 2022 році із 606 та 428 кримінальних правопорушень, які були зареєстровані в Україні, 17 тис. 422 припадало на злочини проти основ національної безпеки, що у 33,5 рази більше, ніж у 2021 році [2] та у 2177 разів більше, ніж у 2013 році (8 таких кримінальних правопорушень) [3].

У свою чергу, хоча у 2022 році кількість кримінальних правопорушень проти власності зменшилась по зрівнянню з 2021 роком на 28,7% (158 тис. 729 до 113137 таких суспільно небезпечних діянь), а по відношенню з 2013 роком – майже у 3 рази (з 334 тис. 821 до 113137 зазначених кримінальних проваджень) [3], варто звернути увагу на той факт, що кількість випадків викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї тощо у 2023 році суттєво зросла (за ст. 262 КК України – у 3,6 рази по зрівнянню з 2021 роком (відповідно – 174 та 48 таких випадків), а за ст. 263 КК – на 16,8% (з 4067 до 4735 зазначених злочинів) [2]. При цьому, якщо ці показники співставити з інформацією щодо даного виду кримінальних правопорушень за 2013 рік, то їх кількість збільшилась у більш як 100 разів [3].

Цікавими у контексті предмета даної наукової статті є й відомості про кількісні показники злочинів, які посягали на життя і здоров'я особи (ст. ст. 115-145 КК). Так, якщо у 2022 році було зареєстровано 43 тис. 199 таких кримінальних правопорушень (на 28,4% більше, ніж у 2021 році) [2], то у 2013 році мало місце 71 тис. 749 зазначених злочинів (майже стільки ж за питомою вагою у структурі загальної злочинності, як і у 2022 році) [3].

У такому ж сенсі можна вести мову про кількісні показники вчинення кримінальних правопорушень відповідними (ст. 28 КК) групами осіб, питома вага яких у загальній структурі злочинності мала і в 2013 р. (6,1%) [3], і в 2022 р. (6,2%) однаковий рівень [2].

Якщо ж корисливо-насильницьку злочинність розглянути з огляду вчинення кримінальних правопорушень з участю неповнолітніх, то їх кримінологічна «картина» (характеристика) має наступний вигляд:

а) у 2013 році зазначеною категорією осіб було вчинено 8 тис. 781 кримінальне правопорушення або 4,1% від загальної кількості зареєстрованих в Україні злочинів; при цьому було виявлено лише 7 тис. 360 неповнолітніх злочинців [3];

б) у 2023 році з боку вказаних суб'єктів було зареєстровано 2 тис. 367 (1,7% у структурі загальної злочинності); при цьому виявлено 1 тис. 844 особи, які вчинили зазначені правопорушення [2].

Отже, якщо узагальнити всі кримінологічно значущі ознаки особи, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини, включаючи й суб'єктів, що відносяться до так званих маргінальних (тих, які не визнають загальноприйнятих норм і правил поведінки (наприклад, раніше засуджені особи)) [5, с. 350], то варто констатувати, що на сьогодні, розпочинаючи з 2013 року, в Україні склались досить небезпечні тенденції, пов'язані з низьким рівнем запобігання зазначеним видам кримінальних правопорушень, та які, у свою чергу, виступають потенційними загрозами для національної безпеки нашої держави.

Як встановлено в ході вивчення слідчо-судової практики та вивчення інших джерел інформації з питань, які стосуються предмета даного наукового дослідження, серед детермінант, які спричиняють та обумовлюють вчинення корисливо-насильницьких злочинів, можна виокремити наступні із них:

1. Все більше орієнтування суб'єктів правоохоронної та правозастосовної діяльності на законодавчому рівні на вирішення завдань не запобігання, а протидію злочинності.

Зокрема, по такому шляху у сьогоднішні пішла Національна поліція, яка відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» виконує саме завдання «протидії злочинності».

У той самий час, на науково-доктринальному рівні доведено, що терміни «запобігання» та «протидія» не є тотожними, позаяк останній спрямований тільки на реагування на вчинене кримінальне правопорушення («дія на дію»), у тому числі з урахування стадій його реалізації (ст. ст. 13–15 КК) [6, с. 321–322].

Натомість, запобігання передбачає вчинення таких дій, які б випереджували реалізацію злочинцем своїх намірів та не допускали їх впровадження на практиці у формі готування, замаху та завершеного злочину [7, с. 16–17].

Додатковим аргументом щодо змісту і спрямованості сучасної кримінологічної політики України [8, с. 29–38] виступають положення глави 21 КПК України (ст. ст. 246–275), відповідно до яких здійснення негласних слідчих (розшукових) дій спрямовано не на запобігання злочинам, а на їх протидію на тих чи інших стадіях (ст. ст. 13–15 КК) їх вчинення.

Разом з тим, як це витікає із змісту ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» всі суб'єкти зазначеного виду реалізації оперативно-службових заходів (ст. 5 даного законодавчого акту), включаючи оперативні підрозділи Національної поліції, зобов'язані вчиняти саме дії запобіжного (а не протидіючого) характеру у сфері боротьби зі злочинністю.

2. На сьогодні жодний учасник сторони обвинувачення (ст. ст. 36–41 КПК) не зобов'язаний виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню конкретного кримінального правопорушення, що, у свою чергу, не дозволяє нейтралізувати, блокувати, усунути тощо зазначені детермінанти та, в кінцевому підсумку, обумовлює випадки рецидивної злочинності (так, у 2013 році їх питома вага у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень складала 29,3% [3], а у 2022 році – 22,7% [2]).

Такий підхід, як видається, є алогічним, як з огляду завдань, що закріплені в ч. 1 ст. 1 КК та ч. 1 ст. 2 КПК (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень), так і з урахуванням завдань суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та статутних завдань всіх правоохоронних органів України (СБУ, ДБР, НАБУ, т. ін.).

3. У жодному суб'єкті правоохоронної та правозастосовної діяльності відсутні спеціальні підрозділи, які б займались запобіганням вчинення злочинів з боку

маргінальних груп, наявність яких в Україні виступає однією із загроз національній безпеці в умовах воєнного часу.

Зокрема, тільки у 2013 році іноземцями (а, це один із видів і носіїв маргінальної субкультури [9, с. 144–147] було вчинено 1 тис. 926 злочинів (0,9% у загальній їх структурі) [3], а у 2023 році – 1 тис. 605 таких правопорушень (1,2% у структурі злочинності) [2].

4. Проводячи час від часу в умовах незалежності України відповідні реформи, що стосувались діяльності правоохоронних органів і судів, держава все частіше в нормотворчих актах відмовляється від загально визнаної у світі теорії детермінації злочинності [6, с. 183–200] та все більше розширюючи межі і роль у детермінаційному комплексі її причин і умов так званих корелянтів, які хоча і не спричинюють та обумовлюють вчинення конкретного кримінального правопорушення, але супроводжують зміну кримінально-правових явищ, подій, і процесів у виді спеціального діалектичного зв'язку [6, с. 189–191].

Сутність даної проблематики полягає у тому, що у сьогоденні (2013–2022 р. р.) держава по суті самоусунулась від виконання свого конституційного обов'язку, а саме – від утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. 3 Основного закону України).

Особливо небезпечною така позиція є з огляду існуючих в умовах війни України з РФ та протиправної діяльності різноманітних маргінальних груп в нашій державі, частина яких вчиняє ті чи інші спроби розповсюджувати так званий «руський мір» (російська неоімперська геополітична та ідеологічна доктрина) [10], у тому числі й шляхом вчинення корисливо-насильницьких посягань на об'єкти правової охорони в нашій державі.

Як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень, на сьогодні в Україні функціонують різноманітні маргінальні групи, що сформовані на основі політичного, соціального та економічного та іншого безсилля деяких позбавлених прав або поставлених у не вигідне становище елементів суспільства (78% із них – це особи, які не задоволені державним захистом; 69% – не задоволені порядком і дотриманням чинних у державі законів; 67% – не задоволені та не впевнені у своєму майбутньому; т. ін.) [11].

Все це, без сумніву, варто враховувати при організації та здійсненні заходів запобігання корисливо-насильницьким правопорушенням, які вчиняються маргінальними групами в Україні.

Висновок. Виходячи з результатів проведеного аналізу наукової літератури, слідчо-судової практики та інших кримінологічно значущих джерел, можна констатувати, що без видозміни чинного законодавства України, яке пов'язане із кримінально-правовою та кримінально-процесуальною охороною особи, суспільства і держави від протиправних посягань, зокрема без встановлення на законодавчому рівні обов'язку для учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню конкретного злочину, та реагувати на них відповідними процесуальними рішеннями вкрай складно та малоефективно буде здійснити на більш результативному рівні діяльність щодо запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими та маргінальними групами, а також знизити потенційні та реальні загрози, які стосуються національної безпеки України, в умовах воєнної агресії та грубого порушення РФ норм міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Волошин В. Пральна машина – «наріжний камінь» російсько-української війни. URL: <https://armyinform.com.ua>. (дата звернення: 31.08.2023).

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 01.09.2023).
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень-грудень 2013 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 01.09.2023).
4. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Стислий словник кримінологічних термінів: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. 424 с.
7. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
8. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.
9. Пугач В. О., Непочаткова О. В. Кримінальна субкультура та поширення її в Україні. Вісті Кримінологічної асоціації України : альманах. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. Вип. 1. С. 144-147.
10. Російський світ – Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. (дата звернення 04.09.2023).
11. Маргінальність в Україні. URL: <https://oidru4niki.com.>sotsiologiva>. (дата звернення 04.09.2023).